
АРІСТОВА Н.О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент,
Національний університет
біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

У статті уточнено сутність понять «методологічний підхід» і «компетентнісний підхід» у сучасній науковій літературі. Розглядаються принципи, на яких ґрунтується компетентнісний підхід, і детально аргументується необхідність реалізації компетентнісного підходу до формування професійної суб'єктності майбутніх філологів у вищих навчальних закладах України. На основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених автор уточнює сутність поняття «компетентність» і аналізує структуру компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетентнісний підхід, методологічний підхід, компетентність, структура компетентності, Національна рамка кваліфікацій України, майбутні філологи, професійна суб'єктність, професійна підготовка.

В статье уточнена сущность понятий «методологический подход» и «компетентностный подход» в современной научной литературе. Рассматриваются принципы, положенные в основу компетентностного подхода, и детально обосновывается необходимость реализации компетентностного подхода в формировании профессиональной субъектности будущих филологов в высших учебных заведениях Украины. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых автор уточняет сущность понятия «компетентность» и анализирует структуру компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентностный подход, методологический подход, компетентность, структура компетентности, Национальная рамка квалификаций Украины, будущие филологи, профессиональная субъектность, профессиональная подготовка.

The paper specifies the essence of the concepts "methodological approach" and "competency-based approach" in contemporary scientific literature. The author considers principles of the competency-based approach and grounds the necessity of implementing the competency-based approach into the process of formation of future philologists' professional subjectness at higher educational establishments of Ukraine. On the analysis of national and foreign scientists' research the author specifies the essence of the concept "competency" basing and analyzes the future philologists' structure of competency.

Key words: methodological approach, competency-based approach, competency structure, future philologists, National Framework of Qualifications of Ukraine, professional subjectness, professional training.

Більшість українських і зарубіжних учених висловлюють однакові думки щодо формування у майбутніх фахівців потреби в удосконаленні та оновленні професійно значущих знань, умінь і навичок як одну з найактуальніших проблем сьогодення (О.Дубасенюк, М.Євтух, О.Ковтун, В.Луговий, Е.Лузік, П.Лузан, О.Малихін, Н.Ничкало, Т.Семигінівська, С.Сисоєва, В.Ягупов). Компетентнісний підхід і є таким методологічним підходом, який ефективно виконує цю функцію для вирішення цієї проблеми, оскільки безперечно доцільність і ефективність його впровадження в освітній процес сучасних вищих навчальних закладів директивно фіксується не тільки Радою з культурного співробітництва держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав і вітчизняними органами управління освітою, а і багатьма нормативними документами в галузі освіти [6, с. 112; 15].

Формулювання мети статті та завдань. Актуальність проблеми та її недостатня наукова розробка визначили мету та завдання статті, які полягають в уточненні сутності понять «методологічний підхід» і «компетентнісний підхід», а також в обґрунтуванні необхідності реалізації компетентнісного підходу до формування професійної суб'єктності майбутніх філологів у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на той факт, що поняття «методологічний підхід» є загальноживаним у науковій педагогічній літературі, існують різні погляди щодо тлумачення цього поняття. Так, у «Педагогічному словнику» М.Ярмаченка слово «підхід» трактується як «сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [11]. Дуже схожим на визначення М.Ярмаченка є визначення «методологічного підходу», запропоноване Є.Степановим і Л.Лузіною, які

вважають, що це орієнтація викладача або керівника освітнього закладу, яка спонукає його на використання певної сукупності взаємопов'язаних понять, ідей і способів педагогічної діяльності в процесі виконання своїх професійних обов'язків [16].

Ми, в свою чергу, під категорією «методологічний підхід» розглядаємо «ідеологію і методологію вирішення проблеми, яка розкриває основну ідею, головні цілі, принципи, етапи, механізми досягнення цілей» [18, с. 280]. Слід додати, що будь-який методологічний підхід як комплексний педагогічний засіб включає три основні компоненти, зокрема понятійну складову, принципи як початкові положення, а також визначені прийоми і методи. Так, до понятійної складової входить цілісна сукупність понять, одно з яких є ключовим і обумовлює назву самого підходу. Другий компонент включає принципи, які в сукупності істотно впливають не тільки на відбір змісту, форм і способів організації освітнього процесу, а і на вибір критеріїв оцінки результатів діяльності науково-педагогічних працівників. Під третім компонентом вчені розуміють певні прийоми і методи, обрані відповідно того або іншого підходу [18].

Незважаючи на існування думки про те, що в своїй професійній діяльності науково-педагогічні працівники повинні спиратися не на один, а на декілька методологічних підходів, які доповнюють один одного і сприяють досягненню успіху в їх роботі, ми вважаємо, що один з них повинен бути домінуючим [9; 16]. Цим домінуючим підходом у процесі формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців і є компетентнісний підхід. Вибір цього підходу в якості домінуючого пояснюється тим, що оновлення змісту освіти й узгодження його з потре-

бами сучасного суспільства може бути досягнуто тільки за умови реалізації компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей, зокрема філологічної, оскільки інтеграція української вищої освіти до світового та європейського освітніх просторів полягає в орієнтації навчальних програм на набуття ключових компетентностей та на створення ефективних механізмів їх запровадження [15; 17, с. 13].

Проблема компетентнісного підходу у вищій професійній освіті набула ґрунтовного розв'язання в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених (Н.Бібік, І.Зимня, О.Дубасенюк, О.Ковтун, В.Луговий, Е.Лузік, П.Лузан, О.Малихін, О.Савченко, С.Сисоєва, В.Ягунов, Дж.Равен), які вважають, що компетентність майбутнього фахівця полягає у «виявленні ним на практиці прагнення й готовності реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості) для успішної творчої діяльності у професійній і соціальній сферах, усвідомлюючи її соціальну значущість й особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідності її постійного вдосконалення» [13, с. 39]. Тобто, компетентність, яку майбутні фахівці набувають під час підготовки у вищому навчальному закладі, буде характеризувати не тільки рівень його інтеграції у середовище професійної діяльності, а і зможе відобразити інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури [13, с.11].

Деякі вчені стверджують, що компетентнісним є такий підхід, який «спрямовує зміст навчання на формування певних компетентностей, що визначають здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих та навчальних ситуаціях і нести від-

повідальність за такі дії» [8, с. 3]. Ми, в свою чергу, дотримуємо думки, згідно з якою головна мета застосування компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутнього філологів полягає в формуванні здатності або готовності «мобілізувати всі свої ресурси (системно організовані знання, уміння, навички, здібності та психічні якості), які необхідні для виконання певного завдання на високому рівні, а також адекватні конкретній ситуації, тобто відповідно до мети й наявних умов» [7, с. 10]. Зважаючи на це, вважаємо, що величезний інтегративний потенціал застосування компетентнісного підходу до формування професійної суб'єктності майбутніх філологів полягає у «посиленні міжпредметних зв'язків, створенні умов для міждисциплінарного перенесення знань, розкритті своєрідності творчої індивідуальності студента, створенні умов для розвиваючої освіти ...» [1, с. 26].

Запровадження компетентнісного підходу в процес формування професійної суб'єктності майбутніх філологів, на наш погляд, повинно ґрунтуватися на чотирьох базових принципах освіти XXI століття або «The four pillars of education», сформульованих фахівцями ЮНЕСКО, зокрема, вчитися, щоб знати; вчитися, щоб робити; вчитися, щоб жити разом з іншими; вчитися, щоб бути [4; 20]. Так, сутність першого принципу «вчитися, щоб знати» полягає у розумінні основ системного мислення; принципів функціонування і взаємозв'язків природних, соціальних і економічних систем; взаємозв'язків між поколіннями; глибинних причин порушення стійкості соціально-економічних та екологічних систем. Другий принцип «вчитися робити» означає здатність використовувати нові ідеї та здобутий досвід у контексті різних дисциплін (культур, поколінь).

Він сприяє появі нових поглядів на світ в контексті концепції сталого розвитку; формуванню у студентів критичного мислення і активної громадської позиції, а також вмінню критично оцінювати процеси змін в сучасному суспільстві [4; 20]. Виконання цього принципу забезпечує ефективне оволодіння майбутніми фахівцями професійними знаннями і навичками, формування і розвиток певних умінь і здатностей, зокрема, здатності до критики і самокритики, здатності сприймати різноманіття міжкультурних відмінностей, здатності працювати в міжнародному контексті, здатності співпрацювати з експертами в інших предметних областях, а також уміння працювати в команді і дотримання етичних цінностей [4; 20]. Третій принцип «вчитися жити разом» відображає здатність сприяти розвитку партнерства і позитивного сприйняття явищ взаємозалежності, плюралізму і взаєморозуміння. Тобто, реалізація цього принципу передбачає формування здатності розуміти інших людей. Сутність четвертого принципу «вчитися бути» полягає у всебічному розвитку особистості майбутнього фахівця, його здатності до автономії, персональної відповідальності, а також здатності сприймати різні погляди і культури. З точки зору цього принципу, вища освіта повинна сприяти розвитку всіх аспектів потенціалу особистості майбутніх фахівців, зокрема, пам'яті, логічного мислення, естетичного смаку, фізичних можливостей і комунікативних навичок [20, с. 37].

Ключовим поняттям, яке входить до складу понятійної складової компетентнісного підходу і обумовлює його назву, є компетентність. Незважаючи на те, що у новому законі «Про вищу освіту» під компетентністю розглядається «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громад-

ських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні освіти», серед сучасних науковців і досі не стихають дискусії щодо визначення сутності цього поняття [5]. Так, наприклад, деякі вчені під компетентністю розглядають інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку у суб'єктів навчання здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній мірі [19]. Інше трактування сутності поняття «компетентність» можна зустріти в Національній рамці кваліфікацій України, в якій зазначено, що компетентність є здатністю особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, вміння, цінності, а також інші особисті якості [12].

Проте наявність різних думок щодо визначення сутності поняття «компетентність» не заважає вченим стверджувати, що в сучасному світі процес формування професійної компетентності у майбутніх фахівців сприяє розвитку їх особистісних якостей, таких як здатність працювати самостійно, здатність брати на себе відповідальність і проявляти ініціативу, готовність виявляти проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, здатність засвоювати необхідні знання з власної ініціативи, а також вміння працювати з іншими людьми [14, с.40].

Слід додати, що серед сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників досі немає і твердого усталеного погляду щодо структури компетентності або професійної компетентності. Відомий британський вчений Джон Равен стверджує, що всі компоненти, які

входять до складу компетентності, відносяться до когнітивної або емоційної сфер. Хоча компоненти відносно незалежні один від одного, вони, в якості складової ефективної поведінки, можуть у значній мірі замінювати один одного [14, с.253-255].

Принципово іншої думки дотримують сучасні вітчизняні вчені. Так, наприклад, одна група дослідників вважає, що основними компонентами професійної компетентності, які повинні бути сформовані у майбутніх фахівців під час навчання у вищому навчальному закладі, є загальні і фахові (предметно-специфічні) компетентності. Загальними є такі компетентності, які «формується у здобувача вищої освіти в процесі навчання за даною освітньою програмою, але мають універсальний характер і можуть бути перенесені із контексту однієї освітньої програми в іншу» [10, с. 24]. Під фаховими або предметно-специфічними розуміємо компетентності, які «безпосередньо визначають специфіку освітньої програми та кваліфікацію випускника, забезпечують індивідуальність кожній освітній програмі» [10, с. 66]. Розвиток загальних і фахових компетентностей під час професійної підготовки майбутніх фахівців дає науково-педагогічним працівникам можливість забезпечити «оволодіння поняттями, знаннями, розширення наукового світогляду; формування практичних умінь та навичок; розвиток здібностей, нахилів, майстерності, уяви, творчості; загальної культури особистості, вихованості, здатності до співпраці, прийняті рішень» [2, с. 5].

Згідно з іншим поглядом, який ми поділяємо, структура професійної компетентності складається із чотирьох видів компетентностей, зокрема, пізнавальної, практичної, творчої і соціальної компетентності. Під пізна-

вальною розглядаємо компетентність, яку спрямовано на оволодіння знаннями про культуру, природу, техніку, суспільство» [2, с. 5]. Практична компетентність є компетентністю, яка «спрямована на формування практичних умінь та навичок особистості» [2, с. 5]. Творчу компетентність, у свою чергу, спрямовано на «розвиток творчої діяльності, здібностей, нахилів і уяви особистості», а соціальну «на загальну культуру особистості, здатність до співпраці, самореалізацію та самовизначення [2, с. 5].

Зважаючи на різні підходи до трактування сутності поняття «компетентність», а також її структури, в працях сучасних учених можна зустріти і різні погляди щодо сутнісних характеристик компетентності. Так, наприклад, С.Вітвицька, думку якої ми підтримуємо, виокремлює п'ять сутнісних характеристик компетентності. До першої сутнісної характеристика вчена відносить ефективне використання здібностей здобувачів вищої освіти, що надає їм можливість здійснювати майбутню професійну діяльність згідно з вимогами робочого місця. Друга сутність полягає у тому, щоб здобувачі вищої освіти оволоділи знаннями, уміннями та здібностями, які їм будуть необхідні для роботи за фахом при одночасній автономності та гнучкості в частині вирішення професійних проблем. Під третьою сутнісною характеристикою дослідниця розглядає розвинену співпрацю з професійним міжособистісним середовищем, а під четвертою інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі. Здатність робити що-небудь добре, ефектив-

но в широкому форматі контекстів із високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки; швидко реагувати на динаміку обставин і середовища є п'ятою сутнісною характеристикою компетентності [3]. Вчена слушно додає, що сутнісні характеристики компетентності мають діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними уміннями та знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); виявляються в умінні робити вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації; пов'язані з неперервною самоосвітньою діяльністю, а також не є константними. Це пояснюється постійною зміною вимог до якості робочої сили і є результатом глобалізації і технологічних змін, які відбуваються у світі взагалі, а також змін в організації праці зокрема.

Отже, аналіз теоретичної літератури дає змогу резюмувати, що реалізація компетентнісного підходу в процесі формування професійної суб'єктності майбутніх філологів створює необхідні умови для формування пізнавальної, практичної, творчої і соціальної компетентностей, що забезпечить здобувачам вищої освіти можливість здійснювати успішну самореалізацію і самоактуалізацію в різних сферах майбутньої професійної діяльності. Проте впровадження одного методологічного підходу до формування професійної суб'єктності майбутніх філологів недостатньо, тому перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають у пошуку оптимальної сукупності методологічних підходів щодо формування професійної суб'єктності майбутніх філологів у вищих навчальних закладах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бендес Ю. П. Методичні аспекти використання інноваційних технологій в процесі формування інструментальних компетентностей під час вивчення фізики / Ю. П. Бендес // Наукові записки: збірник наукових статей. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – В. СІ (102) – С.24-31.
2. Биковська О. В. Сучасна стратегія розвитку позашикільної освіти / О.В. Биковська // Наукові записки: збірник наукових статей. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – В. СІ (102) – С. 3-6.
3. Вітвицька С. С. Наукові підходи до педагогічної підготовки магістрів / С. С. Вітвицька // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : зб. матеріалів конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 63-68.
4. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 35, Том VII (58): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис. 2015. – С.309-310.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/> - Дата звернення (14.02.2106).
6. Ковтун О. В. Теоретичні засади професійно-мовленнєвої діяльності фахівців авіаційної галузі: монографія / О. В. Ковтун ; наук. ред. академік НАПН України, докт. пед. наук, проф. Богущ А. М. – К. : Освіта України, 2012. – 264 с.
7. Малихін О. В. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: монографія / Олександр Володимирович Малихін, Ірина Сергіївна Гриценко. – Київ: Видавництво ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – 492 с.
8. Мальований Ю. Післямова до стандарту / Ю. Мальований // Шлях освіти – 2005. - № 3. – С. 2-4.
9. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 248 с.
10. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид, перероб. і доп. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговой, А.В.Ставицький, Ю. М. Рашикевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К., ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
11. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> – Дата звернення (15.02.2016).
13. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
14. Равен Дж Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.

15. Семигінівська Т. Г. Формування професійної етики майбутніх перекладачів авіаційної галузі у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Тетяна. Григорівна Семигінівська. – Київ, 2014. – 200 с.
16. Степанов Е. Н., Лузина Л. М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания / Е. Н. Степанов, Л. М. Лузина. – М.: ТЦ Сфера, 2003. – 160 с.
17. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. – К.І.С., 2003. – 296 с.
18. Тарасенко В. В. Ведущие методологические подходы к формированию управленческой компетентности руководителя образовательного учреждения в имиджевой деятельности / В. В. Тарасенко // Молодой ученый. – 2010. – № 9. – С.279-282.
19. Енциклопедія освіти / АПН України; [голов. ред. В. Г. Кремін]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040.
20. Learning: The Treasure Within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century / International Commission on Education for the Twenty-first Century – 1996. – 48 p.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bendes Yu. P. Metodichni aspekti vikoristannya Innovatsylnih tehnology v protsesi formuvannya Instrumentalnih kompetentnoste pld chas vivchennya flziki / Yu. P. Bendes // Naukovі zapiski: zbirnik naukovih statey. – K.: Vid-vo NPU Imenі M. P. Dragomanova, 2012. – V. SII (102) – S.24-31.
2. Bikovska O. V. Suchasna strategiya rozvitku pozashkіlnoyi osvіti / O.V. Bikovska // Naukovі zapiski: zbirnik naukovih statey. – K.: Vid-vo NPU Imenі M. P. Dragomanova, 2012. – V. SII (102) – S. 3-6.
3. Vitvitska S. S. Naukovі pldhodi do pedagogichnoyi pldgotovki magistriv / S. S. Vitvitska // Teoriya i praktika pldgotovki maybutnih uchiteliv do pedagogichnoyi diyi : zb. materialiv konferentsiyi. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU Im. Ivana Franka, 2011. – S. 63-68.
4. Gumanitarniy visnik DVNZ «Pereyaslav-Hmelnitskiy derzhavniy pedagogichniy universitet Imenі Grigorіya Skovorodi» - Dodatok 1 do Vip. 35, Tom VII (58): Tematichniy vipusk «Vischa osvіta Ukraїni u kontekstі Integratsiyi do Europeyskogo osvіtnogo prostoru». – K.: Gnozis. 2015. – S.309-310.
5. Zakon Ukraїni «Pro vischu osvіtu» [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/> - Data zvernennya (14.02.2106).
6. Kovtun O. V. Teoretichni zasady profeslyno-movlennєvoyi diyalnostі fahivtsiv avіatslynoyi galuzi: monografiya / O. V. Kovtun ; nauk. red. akademіk NAPN Ukraїni, dokt. ped. nauk, prof. Bogush A. M. – K. : Osvіta Ukraїni, 2012. – 264 s.
7. Malihin O. V. Formuvannya zagalnokulturnoyi kompetentnostі studentiv flologichnih spetsialnostey: monografiya / Oleksandr Volodimirovich Malihin, Irina Sergiyivna Gritsenko. – KiYiv: Vidaonitstoo TOV «NVP «Interservis», 2015. – 492 s.

8. Malovaniy Yu. *Plslyamova do standartu* / Yu. Malovaniy // *Shlyah osvIti* – 2005. – # 3. – S. 2-4.
9. *MetodologIchnI zasady pedagogIchnogo dosIldzhennya: monografIya* / avt. kol.: E. M. Hrikov, O. V. Adamenko, V. S. Kurilo ta In.; za zag. red. V.S.Kurila, E. M. Hrikova ; Derzh. zakl. „Lugan. nats. un-t ImenI Tarasa Shevchenka”. – Lugansk : Vid-vo DZ „LNU ImenI Tarasa Shevchenka”, 2013. – 248 s.
10. *NatsIonalniy osvItinIy glosarIy: vischa osvIta / 2-e vid, pererob. I dop.* / avt.-uklad.: V. M. Zaharchenko, S. A. Kalashnikova, V. I. Lugovoy, A.V.Stavitskiy, Yu. M. Rashkevich, Zh. V. Talanova / Za red. V. G. Kremenya. – K., TOV «Vidavnichiy dIm «Pleyadi», 2014. – 100 s.
11. *PedagogIchniy slovník* / [za red. M. D. Yarmachenka]. – K. : PedagogIchna dumka, 2001. – 514 s.
12. *Pro zatverdzhennya NatsIonalnoYi ramki kvalIfkatsIy UkraYini: postanova Kabinetu MInIstrIv UkraYini vId 23 listopada 2011 r. # 1341 [Elektronniy resurs]*. – Rezhim dostupu: <http://zakon2rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p> – Data zvernennya (15.02.2016).
13. *ProfesIyna pedagogIchna osvIta: kompetentnIsniy pldId: monografIya* / za red. O. A. Dubasenyuk. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2011. – 412 s.
14. *Raven Dzh Kompetentnost v sovremennom obschestve: vyiyavlenie, razvitie i realizatsiya* / D. Raven. – M.: Kogito-Tsentr, 2002. – 396 s.
15. *SemigInIvska T. G. Formuvannya profesIynoYi etiki maybutnIh perekladachIv avIatsIynoYi galuzI u protsesI vivchennya suspIlno-gumanItarnih distsiplIn: dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «TeorIya I metodika profesIynoYi osvIti»* / Tetyana. GrigorIvna SemigInIvska. – KiYiv, 2014. – 200 s.
16. *Stepanov E. N., Luzina L. M. Pedagogu o sovremennyih podhodah i kontseptsiyah vospitaniya* / E. N. Stepanov, L. M. Luzina. – M.: TTs Sfera, 2003. – 160 s.
17. *StrategIya reformuvannya osvIti v UkraYinI: rekomendatsIYi z osvItnoYi polItiki*. – K. – K.I.S., 2003. – 296 s.
18. *Tarassenko V. V. Vedushchie metodologicheskie podhodyi k formirovaniyu upravlencheskoy kompetentnosti rukovoditelya obrazovatel'nogo uchrezhdeniya v imidzhevoy deyatel'nosti* / V. V. Tarassenko // *Molodoy uchenyyiy*. – 2010. – # 9. – S.279-282.
19. *EntsiklopedIya osvIti /APN UkraYini; [golov. red. V. G. KremIn]*. – K.: YurInkom Inter, 2008. – 1040.
20. *Learning: The Treasure Within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century / International Commission on Education for the Twenty-first Century* – 1996. – 48 p.